

# UN ÎNALT DREGĂTOR TURC LA CURTEA LUI MIRCEA CEL BĂTRÎN : ŞEIHUL BEDR ED-DIN

GH. I. CONSTANTIN

Relațiile dintre Mircea cel Bătrîn și Turcii nu s-au desfășurat numai în lupte și războaie ; acestea au caracterizat epoca sultanului Baiazid Ildîrîm, deci anii 1389—1402. Cînd pentru autoritatea supremă în statul otoman a început războiul civil dintre fiii sultanului, voevodul muntean a fost solicitat să se alieze cu претенdenții la tronul din Edirne-Adrianopol, așa cum apelau la împăratul din Bizanț sau la venețieni sau la genovezi. Și așa au mers lucrurile pînă în anul 1417, cînd Mircea cel Bătrîn s-a supus definitiv sultanului Mehmed I <sup>1</sup>.

În răstimpul dintre 1402 și acest an 1417, patru personalități de vază ale imperiului otoman au venit în Țara Românească și au fost ajutate de domnitorul valah. — Primul a fost Musa Celebi, unul dintre cei cinci feciori sau cilibii ai răposatului Baiazid Fulgerul <sup>2</sup>. În toiul luptelor dintre frați, pe cînd tronul de la Adrianopol era ocupat de Suleiman Celebi, mai precis pe la sfîrșitul anului 1409 sau începutul anului 1410 <sup>3</sup>, Musa Celebi pleacă din Asia Mică și, probabil pe la Chilia (oferită, se spune, voevodului muntean de către genovezi la 1404 <sup>4</sup>), vine în Țara Românească. De aci, cu ajutorul militar al lui Mircea cel Bătrîn, trece la sud de Dunăre, pe atunci posesiune otomană, și pornește contra fratelui său Suleiman, de la care cucerește puterea în partea europeană a imperiului <sup>5</sup>. După aproape trei ani, la 5 iulie 1413, sultanul Musa își

---

<sup>1</sup> N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, București 1937, pp. 337—338 (fără a indica o dată precisă) ; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, pp. 343—344 și B. Cămpina și D. Mioc, în *Istoria României*, vol. II, București 1962, p. 383. Ultimii dau anul 1415, P.P.Panaitescu, anul 1417.

<sup>2</sup> P. P. Panaitescu, *op. cit.*, pp. 308—320. Asupra acestor relații am ținut la 4 iunie 1974 o comunicare intitulată *Sultanul Musa Celebi la Dunărea de jos și în Dobrogea, după izvoare turcești*. Lucrarea este sub tipar. O parte dintre aceste izvoare turcești au apărut și în traducere românească la Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase, vol. I, Sec. XV — mijlocul sec. XVII*, București, 1966, pp. 50, 84, 114—115, 180—181, 237, 290—291, 305—307, 339—341, 402, 443—444, 543 (=M.G.—M.M.).

<sup>3</sup> P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 310.

<sup>4</sup> *Op. cit.*, pp. 297—305.

<sup>5</sup> J. von Hammer-Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches* <sup>2</sup>, vol. 1, Pesth 1834, pp. 273—275 ; N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, vol. 1, Gotha 1908, pp. 347—353. Pentru o parte dintre cronicile turcești care se referă la aceste lupte dintre cei doi frați v. M. G. — M. M., nota No. 2.

pierde viața în lupta de la Ciomurlu sau Samokov, pe valea Iskerului, în Bulgaria, cu fratele său Mehmed, venit din Asia Mică cu ajutorul Bizantinilor. Dintre înalții săi demnitari, șeful armatei azapilor, cunoscut de aceea sub numele de Azab Bei<sup>6</sup>, reușește să fugă în Valahia, în timp ce căpetenia religioasă sau kadi asker-ul lui Musa Celebi, șeihul Bedr ed-Din din Simav, cade prizonier și este exilat de noul sultan, Mehmed I. la Iznic sau Niceea<sup>7</sup>. La 10 iunie 1415, cum se scrie într-un hrisov al lui Mircea cel Bătrîn, alt frate al susnumiților sultani, Mustafa, se afla la Argeș, capitala domnitorului muntean<sup>8</sup>. Ca și Musa Celebi venise aci pentru a fi ajutat să ia tronul de la Mehmed I<sup>9</sup>. În sfârșit, ca cel de al patrulea, un an mai târziu, în 1416<sup>10</sup>, același șeih Bedr ed-Din, fugind de la Niceea, vine și el în Țara Românească — și despre aceasta va fi vorba în cele de mai jos.

În timp ce despre primii trei turci care au trecut pe la Mircea cel Bătrîn nu vorbesc decât cronicile turcești, pentru șeihul Bedr ed-Din avem, în plus, un izvor de prima mână, și anume pe însuși nepotul său de fiu Halil ben Ismail ben Șeih Bedr ed-Din. Acesta, pe la 1456<sup>11</sup>, a redactat în versuri o biografie a bunicului său, un așazis *Menaqibname*, pe care în anul 1943 l-a publicat în fotocopie turcologul german, profesorul nostru Franz Babinger<sup>12</sup>. Este meritul colegilor noștri turcologi Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet de a fi publicat în 1966 o parte din episodul referitor la trecerea șeihului prin Țara Românească<sup>13</sup>, traducînd corect în românește un text care, prin numeroasele ambiguități ale sale, prezintă multe dificultăți traducătorului, fiind în primul rînd o operă poetică. Pentru comunicarea de față am tradus<sup>14</sup> întregul capitol, în scopul de a interpreta cele scrise de Halil ben Ismail în lumina da-

<sup>6</sup> Numele acestui personajiu apare în izvoarele otomane, la M.G.—M.M., ca : Azab-bei (pp. 25—26 și 238, nota 16), Azap-bei (pp. 84, 181, 341), Azep (p. 51), Izzet-bei (p. 308), Minnet-bei (p. 445), Garib-bei (p. 445, nota 28) și chiar, printr-o greșeală de punctuație : Arab-bei (p. 161).

<sup>7</sup> M.G.—M.M., pp. 51, 116, 162, 181, 238, 291, 342 și 445.

<sup>8</sup> Marta Andronescu, *Repertoriul documentelor Țării Românești publicate pînă astăzi*, vol. I, București 1937, p. 37, No. 86, respectiv P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești. I. Documente interne (1369—1490)*, București 1938, doc. No. 32 (textul slavon, pp. 110—111, trad. rom., pp. 111—112) și în urmă P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească, vol. I (1247—1500)*, București 1966, doc. No. 38 (textul slavon, pp. 80—81, trad. rom., pp. 81—82). Numele turcesc transcris în caractere slavone este *Mustafa Cielapi*.

<sup>9</sup> N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, p. 336, resp. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, pp. 331—335 și B. Câmpeanu și D. Mioc, op. cit., pp. 383—384.

<sup>10</sup> P. P. Panaitescu, op. cit., pp. 335—341, bazat pe lucrarea Prof. Dr. Franz Babinger, *Scheich Bedr ed-Din (Mahmud), der Sohn des Richters von Simaw. Ein Beitrag zur Geschichte des Sektenwesens im altosmanischen Reiche*, extras din *Der Islam*, vol. XI, Berlin-Leipzig 1921.

<sup>11</sup> Mustafa A. Mehmet, *Sur la pensée philosophique et sociale dans l'empire ottoman aux XIVe—XVe siècles*, în *Bulletin de l'Association internationale d'études du Sud-est européen*, anul VI, No. 1—2, București 1968, p. 79, nota No. 11.

<sup>12</sup> Sub titlu *Die Vita (menaqibname) des Scheich Bedr ed-din Mahmud, gen. Ibn Qadi Samauna*, după manuscrisul No. 228 din colecția lui Muallim Cevdet, aflat în Muzeul Revoluției de la Istanbul, Leipzig-Iași 1943 (citată aci în continuare *Menaqib*). În *Menaqib*, episodul trecerii șeihului Bedr ed-din prin Țara Românească ocupă pp. 80—84, respectiv 74 distihuri sau *beft-uri*.

<sup>13</sup> M.G.—M.M., pp. 25—27, respectiv 35 *beft-uri*.

<sup>14</sup> Mulțumesc cordial colegului meu, tovarășul Mustafa A. Mehmet pentru bunăvoința de a fi citit traducerea mea.

telor istorice ale epocii respective. Trebuie să spun de pe acum că, fiind vorba de o lucrare cu caracter familial, unele amănunte trebuiesc luate ca un izvor cu totul subiectiv.

Astfel, întreaga istoriografie otomană, începînd cu Urugi ben Adil, mort spre sfîrșitul secolului al XV-lea <sup>15</sup>, acuză pe șeih de a fi instigat, atît în Asia Mică precum și în Balcani, un complot de stat, vizînd să devină el însuși sultan în locul lui Mehmed I <sup>16</sup>. Dimpotrivă, nepotul șeihului îl absolvă pe acesta, susținînd că bunicul său, fiind încă în exil la Niceea, a rugat pe principele de Castamonu, Isfendiyar oghlu Mübariz ed-Din (1403—1440) <sup>17</sup> — cel care, în legătură cu Mircea cel Bătrîn, îl adusese în Europa pe Musa Celebi — să-l lase să se ducă la Șahroh, fiul lui Timurlenk, învingătorul sultanului Baiazid Fulgerul. Refuzat, șeihul Bedr ed-Din s-ar fi decis în cele din urmă, spune Halil ben Ismail, să plece în Europa și să se supună sultanului Mehmed I. Este greu de aflat adevărul după peste 550 de ani, dar faptul e că, de la Isfendiyar oghlu, șeihul s-a îndreptat într-o corabie spre Crimeea, unde stăpîneau Tătarii <sup>18</sup> și, de aci, a nimerit în Țara Românească.

Momentul istoric al debarcării șeihului în țara Iflacului sau Valahia este consemnat cu precizie de Halil ben Ismail, care spune : „Pe vremea aceea, tovarășii de aceeași limbă (adică Otomanii) deveniseră deodată rebeli împotriva necredincioșilor, și blestemații de Europeni ocupaseră Marea“ <sup>19</sup>. Este vorba, de bună seamă, de controlarea de către Efrendj sau Venețieni a părții apusene a Mării Negre ca urmare a distrugerii flotei otomane în lupta de la Gallipoli la 29 mai 1416 <sup>20</sup>; în Crimeea, alături de Tătari, stăpîneau Genovezii puternicul port Kaffa (anticul oraș Theodosia) iar Venețienii mai aveau în Marea Neagră colonii comerciale la Tana și Trapezunt <sup>21</sup>. Înțelegem de la Halil ben Ismail că *reis*-ul sau căpitanul corabiei pe care călătorea șeihul spre Dardanele — de bună seamă un turc din Asia Mică — îl debarcă pe șeih pe coasta valahă a Mării Negre <sup>22</sup>, părăsindu-l acolo <sup>23</sup>; cred că de teama de a nu cădea în mîinile creștinilor. Dacă încercăm să recunoaștem lo-

<sup>15</sup> M.G.—M.M., p. 47 — cf. Fr. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, pp. 23—24.

<sup>16</sup> Fr. Babinger, *Die fruhsosmanischen Jahrbucher des Urudsch*, Hannover 1925, pp. 43—45 (după manuscrisul de la Oxford) și pp. 110—111 (după manuscrisul de la Cambridge); la M.G.—M.M., pp. 51—52, legat de trecerea șeihului pe la Mircea cel Bătrîn.

<sup>17</sup> Halil Edhem, *Duvvel-i islamiye*, Istanbul 1345/1927, p. 306 are Isfendiyar oghlu (795/1392 — 843/1440). Numele și datele de mai sus sînt luate de la M.G.—M.M., p. 50, nota No. 23.

<sup>18</sup> Cronicarul Urugi ben Adil scrie : „*Simavna Cazi-oglu Keffeden gociub Cara Roghdandan Iflac iline gelub*“ sau Fiul Judecătorului din Simav traversînd [Marea Neagră] de la Caffa [și apoi] din Cara Bogdan (Moldova) s-a dus în țara Iflac (Țara Românească); numai în manuscrisul de la Cambridge, apud Fr. Babinger, p. 111, fiindcă potrivit manuscrisului de la Oxford al aceluiași autor, el ar fi trecut direct în Muntenia, *op. cit.*, p. 44.

<sup>19</sup> *Menaqib*, p. 80, distihurile 17 și 18, la M.G.—M.M., p. 25.

<sup>20</sup> cf. J. von Hammer-Purgstall, *op. cit.*, pp. 289—230 și N. Iorga, *op. cit.*, p. 373.

<sup>21</sup> Aceiași, resp. p. 288 și 371.

<sup>22</sup> *Menaqib*, p. 80, distihul 19, la M.G.—M.M., p. 25.

<sup>23</sup> *Menaqib*, p. 83. *beit*-ul 10 : „*caldî șeih sahilde ser-u gerdan zar*“, „șeihul rămase pe țarm derutat literal : cu capul învîrtindu-se [și] gemînd“, pe care M.G.—M.M., p. 25 îl traduce : „Șeihul a rămas pe țarm cuprins de jale“.

cul unde s-a întâmplat aceasta, excludem regiunea Chiliei, și pentru că nu se vorbește nicăieri de Dunăre, dar și pentru simplul fapt că ar fi putut întâlni aci corăbii venețiene, libere de a circula prin Marea Neagră, cum am spus. Aș opina pentru lacul Razelm, mai ales că în apropiere era cetatea Ieni sala, pe care un an mai târziu, în 1417, sultanul Mehmed I o va înoui; după profesorul nostru P. P. Panaitescu, Ieni sala fusese clădită sau înouită de Mircea cel Bătrîn<sup>24</sup>. Să urmărim de aci ceea ce deveni, așa cum se înțelege din textul nostru, aventura șeihului Bedred-Din în Țara Românească, unde, cum spune și Halil ben Ismail, „*pe aceea vreme beiul necredincioșilor era Mirgi*“<sup>25</sup>, Mircea, Mircea cel Bătrîn al nostru.

Debarcați, sau spre a vorbi ca Halil ben Ismail, abandonați pe țărmul mării, șeihul și însoțitorii lui se refugiază într-un boschet<sup>26</sup>. Prin urmare, acțiunea se petrecea noaptea, în taină, și, cu siguranță, cei debarcați aveau nevoie imediată de un loc unde să fie feriți de neplăcerile neprevăzute ale nopții pe un teritoriu străin lor. În zorii zilei următoare, șeihul și cu ai lui săvârșiră, ca buni musulmani, *namaz-ul* sau rugăciunea de dimineață<sup>27</sup>, după care se angajară discuții între cei de față<sup>28</sup>. Un amănunt semnificativ aci. Unul din suita șeihului (care, cu siguranță, a povestit acestea, mai târziu, lui Halil ben Ismail), spune: „*Eu căzui la picioarele sale (se înțelege: ale șeihului) și începui să plîng. Din cauza căldurii aceleia, îmi ardeau ficații*“<sup>29</sup>. Chiar dacă nu e vorba de „ficați“, ci de „suflet“ (termenul fiind același în turcește), faptul că se vorbește de „căldură“ (*hararet*) înainte de a se ridica bine soarele, cum va preciza puțin mai jos nepotul șeihului<sup>30</sup>, mă face să cred că ne

<sup>24</sup> P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 343.

<sup>25</sup> *Menaqib*, p. 83, *beit-ul* 19: *Mirgi kiafir big*; M.G.—M.M., p. 26.

<sup>26</sup> *Menaqib*, p. 81, *beit-ul* 2: „*Cikmeşdi kuriye şeih*“, „șeihul ieși într-o pădure. Intrucît cuvîntul *kuri* înseamnă deopotrivă 'pădure' ca și 'boschet', avînd în vedere țărmul mării, unde se aflau șeihul și însoțitorii săi, înclin pentru 'boschet'.

<sup>27</sup> *Menaqib*, p. 81, *beit-urile* 3 și 4, apoi 7, 8 și 9.

<sup>28</sup> *Menaqib*, p. 81, *beit-urile* 10—20 și p. 82, *beit-urile* 1—10.

<sup>29</sup> *Menaqib*, p. 82, *beit-ul* 6: „*Aiaghîna duşdum oldum, aghlaiu. Ol hararetle gigor taghliu*“. Propriu zis, cuvîntul *taghli* însemnează 'marqué avec un fer chaud', dar și 'blessé', 'percé' (J. D. Kieffer și T. X. Bianchi, *Dictionnaire turc-français*, vol. II, Paris 1837, p. 181). Pe de altă parte, cum propune tovarășul Mustafa A. Mehmet (v. nota No. 14) *gigor* se poate traduce și prin 'inimă' (v. același dicționar, vol. I, p. 383). Deci, fraza se poate traduce deopotrivă prin 'îmi ardeau ficații' ca și prin 'inima mi-era ca de foc'. Tot așa, mai departe, la *beit-ul* următor, 7, se zice: *Duşdum aiaghîna. Iuzum sururdam*, ceea ce eu aș traduce prin 'Căzui la picioarele sale [și] îmi frecai fața [de sudoare]', pe cînd colegul meu propune 'mi-am întins fața [către el]'. Ambiguitatea textului provine și aci de la faptul că verbul *surmek* are două sensuri în alte limbi, cum arată dicționarul citat mai sus, vol. I, Paris 1835, p. 707: 'tirer', 'étendre en long', dar și 'frotter' — cf. Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinopol 1921, p. 1089: 'to push along', 'to propel', 'impel', dar și 'to rub on or against'. Am scris mai sus că textul lui Halil ben Ismail prezintă multe dificultăți traducătorului, și acesta este un exemplu. Dar, eu am ales sensul de 'îmi ardeau ficații' din cauza 'căldurii' (deși această căldură ar putea fi și a stării emotive prin care trecea personajul în momentul respectiv, cum înțelege tovarășul meu!), pentru a-l lega cu 'frecarea feței' din cauza sudorii, pentru că este vorba de miezul verii cînd se petrece toată scena.

<sup>30</sup> *Menaqib*, p. 82, *beit-ul* 11: „*irtesi oldu*“. Dicționarul francez, vol. I, p. 155, dă sensul 'de grand matin' (dar și 'le lendemain', 'the next day' la cel englezesc, p. 293). Or, se făcuse deja ziua, de îndată ce șeihul și suita sa se rugaseră în zori, după noaptea petrecută în boschetul unde se adăpostiseră!

aflăm în miez de vară pe coasta Mării Negre ; eu mi-am permis într-un articol aparte să socotesc că toate acestea se întâmplau în iunie, iulie sau chiar august ale anului 1416.

Surprizele încep să vină. Făcîndu-se bine ziuă și înaintînd pe uscat, șeihul și însoțitorii săi dădură de o *kilise* sau biserică creștină, plină pînă la refuz de necredincioși<sup>31</sup>, respectiv creștini. Într-un text, și aci ca și într-alte părți ale operei ambiguu, Halil ben Ismail raportează că un călugăr creștin (*rahîb*) ce se afla în biserică l-ar fi visat în noaptea aceea pe șeih și acum îl recunoștea ca pe cel mai mare dintre turcii prezenți<sup>32</sup>. Se înțelege că acest călugăr a înștiințat autoritățile, ca să zicem așa, și astfel, ca să redau traducerea colegilor noștri susamintiți, „*au aflat (necredincioșii valahi) mișcați și cu mirare despre marele său renume, l-au primit cu dragoste și l-au dus pe șeih cu mare alai în oraș*“<sup>33</sup>. Care putea fi acest *șehir* sau „oraș“ decît însuși Argeșul, orașul de scaun al lui Mircea cel Bătrîn ? Și, fiindcă sîntem români, nu ne putem decît bucura de înaltele aprecieri pe care le aduce un musulman „necredincioșilor de valahi“ care l-au primit atît de bine pe marele învâțat, șeihul Bedr ed-Din ; căci sînt aceiași *ghiauri* contra cărora luptaseră atîta timp oamenii sultanului Baiazid Fulgerul.

Sîntem în 1416, în vară. Mustafa Celebi — pe care turcii îl numesc „Falsul Mustafa“ sau *Dozme Mustafa*, deși nu se știe dacă realmente era „fals“ și nu fiul lui Baiazid Ildîrîm<sup>34</sup>, profitînd de victoria venețienilor de la Gallipoli, va fi fost deja plecat spre Bizanț<sup>35</sup>, spre a des-

<sup>31</sup> *Kilise* sau *kilisa* (dicționarul englez, p. 1568) este specific pentru „*église, temple chrétien*“ (dicționarul francez, vol. II, p. 626) ; însuși cuvîntul este creștin, din grecescul *ekklisia*. Halil ben Ismail zice : „*Olmuşdu kiafir anda mala mal* (în dicționarul englez, p. 1659, „brimfull“, „plin pînă la refuz“). Cu alte cuvinte, creștinii erau la slujba lor de dimineață.

<sup>32</sup> Și termenul *rahîb* se aplică la creștini ; dicționarul englez, p. 960, specifică : „*A Christian monk*“. Pentru a nu îngreuna textul de față cu citatul în limba turcă, dau traducerea lui : „*Călugărul întrebă pe necredincioși despre acesta (i.e. șeih) ; [și] zise acest om : Cine este această persoană ? Pentru el am avut turburare noaptea aceasta, [căci] am văzut [în vis] o persoană ca luna în Univers, [și] cu el erau Iisus și Spiritul Domnului*“ (*Menaqîb*, p. 82, *beit*-urile 12, 13 și 14). Și mai departe : „*Înțelese [călugărul] că [șeihul] era cel mai mare dintre Turcii [prezenți]*“ (*Menaqîb*, p. 82, *beit*-ul 16).

<sup>33</sup> *Menaqîb*, p. 83, *beit*-urile 11 și 12, traduse la M.G.—M.M., p. 25.

<sup>34</sup> Urugi bei Adil spune despre el : „*gienk iuzinde nabadid olub*“, adică „disparu în cursul luptei“ (de la Angora dintre Baiazid Fulgerul și Timurlenk, 1402), v. ediția Fr. Babinger, p. 37, rîndul 13 (manuscrisul de la Oxford ; în manuscrisul de la Cambridge, *op. cit.*, p. 105, rîndurile 15 și 16 se afirmă categoric : „*biri gienkde duşub*“, „unul dintre ei (fiii lui Baiazid Fulgerul) a căzut în luptă“). Acesta a fost începutul istoriei acestui Mustafa, despre care J. von Hammer-Purgstall, *op. cit.*, p. 250, zice : „*Prinz Mustafa war in der Schlacht in Verlust gekommen, ohne dass sein Tod bewiesen oder für jetzt etwas von ihm gehört worden*“. Interesant este că Dimitrie Cantemir folosește în turcește același termen *nabadid* în notele sale la *Historia incrementorum* etc. (ms. No. 74, folio 45, de la Biblioteca Academiei R. S. România, unde termenul este scris cu caractere arabe și cu explicația „*amissi cognomen ei fuit induitum*“ ; cf. trad. românească, București, 1876, p. 76, nota No. 26.

<sup>35</sup> N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, vol. I, p. 373, relatează acest epizod între lupta de la Gallipoli din 29 mai 1416 și începutul tratativelor de pace între sultan și Venețieni la sfîrșitul lui iulie 1416. Ar fi să credem că între timp, profitînd de faptul că Venețienii distruseră flota otomană în lupta susmenționată, Mustafa găsisese calea liberă pe mare spre Bizanț.

chide lupta contra sultanului Mehmed I; Halil ben Ismail nu-l pomeniște, ceea ce însemnează că nu mai era la Argeș, dar nici în Balcani spre a aduna oaste<sup>36</sup>. În schimb, șeihul Bedr ed-Din găsește — iarăși presupun: la Argeș — pe acel Azab Bei, despre care am spus la început că se refugiase în Țara Românească după moartea sultanului său Musa<sup>37</sup>. Halil ben Ismail îl numește „*fost slujbaş al șeihului*“<sup>38</sup>, deși, în realitate, fusese doar coleg în echipa ministerială, ca să zicem așa, a defunctului sultan Musa, și adăugă: „*Acesta ocrotise pe oricine*“<sup>39</sup> — ceea ce ne face să înțelegem că acest așazis Azab Bei nu era singur la Argeș. Vor fi fost la curtea lui Mircea cel Bătrîn anumiți turci cari, ca foști aderenți sau proteguiti ai sultanului Musa, găsiseră cu cale la înscăunarea noului sultan Mehmed I că este mai bine să se refugieze tot la ghiaurul Mircea.

Lăsăm la o parte afirmația lui Halil ben Ismail că „*ei (adică șeihul și fostul Azab Bei) s-au înțeles să intre din nou în slujba hanului*“ (adică a sultanului Mehmed I<sup>40</sup>) — fiindcă s-ar putea, cum am spus mai sus, ca aceste cuvinte să facă parte din argumentele nepotului în sensul reabilitării șeihului Bedr ed-Din. Reținem, însă, o informație pe care o socotesc foarte prețioasă pentru noi, ca români. Chipurile, șeihul nu putea, la acea vreme, să plece (peste Dunăre, înțelegem) la sultan (care era, acum, pe undeva pe la Salonic), fiindcă „*pe atunci Mirgi și (domnul din) Cara Boghdan (adică Moldova) erau între ei cum sînt colții de ciine pe pielea unui porc*“<sup>41</sup>. Explicația pe care colegii mei o dau acestor cuvinte, și anume: „*cum sînt cîinele cu pisica*“<sup>42</sup> este foarte potrivită și ea denotă o rivalitate existentă între Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun la acea vreme. Or, chiar în cea mai completă lucrare asupra lui Mircea cel Bătrîn, cea a profesorului P. P. Panaitescu, nu se vorbește nimic despre relațiile din această vreme dintre cei doi voievozi români. Ca atare, cuvintele lui Halil ben Ismail: „*Drumurile erau pline de primejdii*“<sup>43</sup> indică o stare de mare tensiune între Țara Românească și Moldova — pentru care trebuie să socotim pe turcul Halil ben Ismail ca o unică sursă.

<sup>36</sup> Deși o știre din Raguza, datată 12 octombrie 1416, anunță că, ajutat de Mircea, Mustafa devasta Bulgaria (apud. Fr. Babinger, *Scheich Bedr ed-Din etc.*, pag. 63, nota 2), datorită greutății comunicațiilor din acea vreme, invadarea Bulgariei de către Mustafa cu ajutorul lui Mircea cel Bătrîn mi se pare mult anterioară datei de mai sus.

<sup>37</sup> v. nota No. 6 — Fostul comandant al trupelor numite *azabi* sau *azapi* mai era la curtea lui Mircea cel Bătrîn în 1417, căci, după cum spune istoricul otoman Sadeddin (v. M.G.—M.M., p. 308; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 343, nota 171 îl citează după traducerea lui V. Brattuti), el (pe care istoricul turc îl numește Izzet-bei) ar fi dus din partea Voevodului sultanului turc haraciul.

<sup>38</sup> *Menaqib*, p. 83, *beit*-ul 13: *Șeihin duimesi*, literal: „butonul de la haina șeihului“. Dicționarul englez, p. 925, are mai mult: „a button or a pivot to fasten a door“. Ambele sensuri ale cuvîntului *duime* indică natura relațiilor dintre șeih și begul azapilor. — „*Fost slujbaş al șeihului*“ se află la M.G.—M.M., p. 25.

<sup>39</sup> *Menaqib*, p. 83, *beit*-ul 15: „*Destgir olmuş ol her bir kese*“, „fusese protectorul tuturor“; traducerea de mai sus la M.G.—M.M., p. 25.

<sup>40</sup> *Menaqib*, p. 83, *beit*-ul 17; traducerea de mai sus tot aci.

<sup>41</sup> *Menaqib*, p. 83 *beit*-ul 20: *Kara Boghdanile Mirgi ol zaman it diși hinzir derisidi heman*; apud M.B.—M.M., la pag. 26.

<sup>42</sup> v. M.G.—M.M., p. 26, nota 9.

<sup>43</sup> *Menaqib*, p. 83, *beit*-ul 19: *iollar olub... ghaiet hatar*; traducerea la M.G.—M.M., p. 26.

Astfel stînd lucrurile — și iar, poate, pentru a absolvi pe șeih de susamintita acuzație de complot de stat contra sultanului Mehmed I — se zice în *Menaqibname* că, incredințindu-și soarta în vrerea lui Allah <sup>44</sup>, șeihul Bedr ed-Din plecă din Țara Românească spre sud, peste Dunăre, mai întii în Aghaci denizi sau Deliorman și mai apoi în ținutul Zaghrei sau Zagorei. Aici va fi prins de oștile sultanului Mehmed I și dus aceștia la Siruz sau Seres.

Șeihul a fost interogat în fața sultanului și a repetat aci scurta istorie a așazisei aventuri ale sale în Iflac. Reproduc și aci traducerea colegilor mei : „...întinzînd pînzele, pe cînd eram pe drumuri, am nimerit la hotarul țării (lui) Boghdan și în ținuturile Iflacului. Zărind (o corabic), ei (valahii) au venit și, ajungînd acolo, s-au așezat lîngă schelă și m-au primit pe țarm cu bucurie. Și apoi, luîndu-mă, m-au dus înainte (în țară). Bei-ul lor m-a primit bine timp de cîteva zile. Dar doream să văd pe măriă voastră, și pe cînd mă aflam acolo, privirea mea era îndreptată încoace“ <sup>45</sup>. Găsim și aci — pentru a patra oară — afirmarea intenției primordiale a șeihului de a se duce de la Iznic-Niceea la sultan în Rumelia, care apare, cum vedem, ca un fir roșu în istorisirea lui Halil ben Ismail. Dar să reținem cuvintele pe care însuși șeihul le-ar fi spus sultanului Mehmed I : „Beiul lor m-a primit bine timp de cîteva zile“. Căci, pe deasupra dușmăniei neîmpăcate împotriva lui Baiazid Fulgerul, aceasta a fost, realmente, atitudinea lui Mircea cel Bătrîn față de șeihul Bedr ed-Din — așa cum fusese și față de Musa Celebi, Azab Bei și Mustafa Celebi. Prof. P. P. Panaitescu înglobează toate aceste relații ale domnitorului muntean într-un singur capitol, pe care-l intitulează „Epoca mării politice a lui Mircea în sud-estul Europei“ <sup>46</sup> iar recent Barbu Cîmpina și Damaschin Mioc : „Ofensiva împotriva turcilor. Amestecul lui Mircea în frămîntările interne din Imperiul otoman“ <sup>47</sup>.

Dar, pe șeih l-au găsit pe țarmul Mării Negre oameni de rînd valahi, și, mai ales, un călugăr, un călugăr ortodox. Stăteau față în față reprezentanți a două religii care se excludeau categoric una pe cealaltă, în numele cărora, cu fanatismul pe care-l cunoaștem de ambele părți, se înfruntaseră oștile lui Mircea cel Bătrîn cu cele ale lui Baiazid Fulgerul. Și, iată, oamenii simpli din acea bisericuță de la malul mării, probabil în Dobrogea în perimetrul cetății Ieni sala, nu i-au omorît nici maltratată pe necredincioșii de păgîni ai lui Mahomet. Ei nu erau oameni politici, ei au simțit și acționat ca oamenii simpli, care nu cunosc nici ura de rasă, nici cea de religie. Prin cele de mai sus, Halil ben Ismail aduce, implicit, elogiul unui turc pentru omul de jos român, și mai apoi însuși lui Mircea cel Bătrîn.

Întorcîndu-ne la șeihul Bedr ed-Din, știm că, din ordinul sultanului Mehmed I, el va fi, la urmă, executat la Siruz-Seres prin ștreang. Halil ben Ismail susține că ordinul imperial respectiv a fost dat în

<sup>44</sup> *Menaqib*, p. 84, *beit*-ul 3 : „dedi kem her ne gelur hakkdan bana razi oldum. Hakim olsun bir bana“, zise : „ori ce mi-ar veni din partea Celui de sus, voi primi. [El] să-mi fie judecătorul !“

<sup>45</sup> *Menaqib*, p. 91, *beit*-ul 20 și 92, *beit*-urile 1—4, apud M.G.—M.M., p. 27.

<sup>46</sup> *Op. cit.*, pp. 292—341. Repet aci paginile care se referă la personagiile turcești tratate aci : despre Mircea cel Bătrîn și Musa Celebi, pp. 308—320 ; despre Mustafa Celebi, pp. 331—335 ; despre șeihul Bedr ed-Din, pp. 335—341.

<sup>47</sup> *Istoria României*, vol. II, pp. 376—382.

urma intrigii marelui vizir Baiazid Paşa şi a unui jurisconsult de influenţă din acea vreme<sup>48</sup>. Vedem, dar, cum nepotul a căutat pînă în cele din urmă să-şi reabiliteze bunicul — una dintre cele mai remarcabile figuri ale Imperiului otoman, şi, în general, ale Islamului, din vremea respectivă.

Acesta a fost episodul din viaţa şeihului Bedr ed-Din legat de Mircea cel Bătrîn. Cam pe aceeaşi vreme cu Halil ben Ismail, Urugi ben Adil îşi scria opera sa istorică *Tevarih-i al-i Osman* sau Istoriile dinastiei lui Osman<sup>49</sup>, unde se menţionează trecerea şeihului prin Iflac<sup>50</sup>, ba chiar şi prin Moldova<sup>51</sup> (deşi aci trebuie înţeleasă coasta moldoveană a Mării Negre, pe care, cum am văzut, o pomeneşte ca „ţara lui Boghdan“ şi Halil ben Ismail). Cititorii traducerii latineşti a unor cronici otomane a lui Hans Löwenklau sau Leunclavius cunosc episodul (fără numele lui Mircea cel Bătrîn) încă din anul 1588, din *Annales Sultanorum Othmanidarum*<sup>52</sup>, pe care-l citează şi istoricii noştri, printre care Prof. P. P. Pănaiteşcu<sup>53</sup>. Graţie lucrării în versuri a lui Halil ben Ismail sîntem în prezent în situaţia de a cunoaşte unele amănunte cu privire la acest episod, şi anume din sursa cea mai apropiată a şeihului, a nepotului său, informat, cum am spus, de martori oculari, adică de însoţitori ai bunicului său. Este, cred, primul turc care, trecînd prin Țările române, a lăsat ceva scris despre ele.

<sup>48</sup> M.G.—M.M., p. 24.

<sup>49</sup> v. nota No. 16.

<sup>50</sup> ed. Fr. Babinger, p. 44 (ms. din Oxford), p. 111 (ms. din Cambridge v. nota No. 18).

<sup>51</sup> v. nota No. 18, şi mai sus No. 50.

<sup>52</sup> p. 32 : *nauim conscendit & itinere maritimo Valachiam petiit*, v. şi p. 33 ; în *Historiae Musulmanae Turcorum* etc., Frankfurt am Main 1591, col. : *deinde (a Isfendare) transmisit in Valachiam*.

<sup>53</sup> Mircea cel Bătrîn, p. 335, nota 10 (din *Annales*) ; p. 337, notele 155, 156 şi 157, p. 338, nota 158 (din *Historiae*).